

Тележкіна О. О. Частотний словник слововживання в поетичній збірці Василя Борового «Червоне сонце Каєркана»: засади укладання // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: сборник научных материалов. Минск: четыре четверти, 2017. С. 493 – 498.

УДК 821.161.2-1.09

О. О. Тележкіна

ЧАСТОТНИЙ СЛОВНИК СЛОВОВЖИВАННЯ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ВАСИЛЯ БОРОВОГО «ЧЕРВОНЕ СОНЦЕ КАЄРКАНА»: ЗАСАДИ УКЛАДАННЯ

В предлагаемой статье автор определяет основные принципы составления частотного словаря словоупотребления в поэтическом сборнике В. И. Борового «Червоне сонце Каєркана». Реестр словаря составляют общеупотребительная лексика, авторские новообразования и стойкие словосочетания, использованные в анализируемых текстах. Все слова и словосочетания расположены в алфавитном порядке.

Ключевые слова: писательская лексикография, частотный словарь, реестр словаря, алфавитный порядок.

У сучасній мовознавчій науці останнім часом дедалі більшої актуальності набуває проблема створення словників мови письменників, оскільки такі лексикографічні праці дають цінну інформацію не лише про особливості індивідуального авторського слововживання, а й містять важливий матеріал для вивчення історії літературної мови на певному етапі її розвитку. У вітчизняній лінгвістиці до теоретичного розроблення цього питання зверталися С. Бук [1], М. Лесюк [2], В. Перебийніс [3], Л. Пустовіт [4], Н. Сологуб [5], О. Тараненко [6], Т. Цимбалюк-Скопненко [7] та ін. Одним із різновидів словників у письменницькій лексикографії є словники-індекси, в яких наводяться дані про співвідношення лексем за частотою їх уживання. Слов'янське авторське словникарство упродовж II половини XX і початку XXI століття збагатилося частотними словниками митецької творчості таких видатних майстрів художнього слова, як Н. Вапцаров (Болгарія), К. Бачинський, А. Міцкевич (Польща), А. Ахматова, О. Блок, А. Вознесенського, О. Грибоєдова, Ф. Достоевський, О. Пушкіна та ін. (Росія), М. Павич, С. Велмар-Янкович, Д. Албахарія, М. Данойлич, Т. Манойлович (Сербія), І. Котляревський, В. Стефаник, А. Тесленко, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко та ін. (Україна), О. Бжезіна, Б. Грабал, К. Чапек (Чехія).

З огляду на той факт, що в українській авторській лексикографії досліджена лише незначна частка творчого доробку майстрів красного письменства, вважаємо за доцільне й науково виправдане звернутися до проблеми створення частотного словника віршових творів українського поета, що належить до мистецького покоління шістдесятників, – Василя Івановича Борового. Актуальність порушеного питання зумовлюється тим, що творчість В. Борового в цілому і в лексикографічному аспекті зокрема ще не піддавалася вивченню, і створення словника дасть можливість всебічно уявити вагомість поетичного слова митця.

Метою нашої розвідки є визначення засад створення частотного словника слововживання в поетичній збірці В. Борового «Червоне сонце Каєркана» [8]. Такий вибір матеріалу дослідження пояснюється тим, що повного зібрання творів поета немає, а зазначена збірка – це найповніше (й останнє) прижиттєве видання.

Словник реєструє частоту вживання кожного слова і його словформ на підставі точного підрахунку всіх наявних слів, ужитих у зазначеній збірці.

Названа лексикографічна праця складається з двох частин.

Завданням словника не є тлумачення чи коментування лексики В. Борового, проте у його першій частині до кожного слова наведений мікроконтекст уживання, що допоможе зробити певні висновки про мову поетичних творів цього митця.

Усі реєстрові слова і словосполучення подано за алфавітом. Реєстр словника складають загальні і власні назви, авторські новотвори, а також сталі мовні звороти, ужиті в аналізованих віршових текстах.

Словникова стаття має таку структуру:

Слово в початковій формі

Загальна кількість його уживань

Словоформа, представлена в тексті поезії (подані за алфавітом)

Кількість уживань словоформи

Мікроконтекст (ілюстрації подані за алфавітом; зазначена сторінка вживання)

Окреслимо основні прийоми подавання різних частин мови і фразеологізмів у створюваному словнику.

Початковою формою для іменника вважається називний відмінок однини, для множинних іменників – називний відмінок множини. Пояснення до граматичних форм іменників наводяться тільки в тих випадках, коли форми окремих відмінків збігаються:

вітровий	2	вітровий (Н. в.)	1	Хай дощик росить, пестить вітровий [8, с. 106]
		вітровий (Зн. в.)	1	Явори, як сині мітли, / Вітровий метуть з діброви [8, с. 88]

або:

весло	2	весла́ (Р. в. одн.)	1	Зірку осені струснула / Із свого весла [8, с. 93]
		вёсла (Н. в. мн.)	1	І загубились весла [8, с. 112]

Складні іменники наводяться в загальному реєстрі за алфавітом відповідно до першої літери першого складника:

земля-матінка	2	землі-матінці	2	– Кому била поклони? / – Землі-матінці [8, с. 79] <...>

Для прикметників початковою формою є форма чоловічого роду називного відмінка однини. Усі форми роду і числа прикметників подані у словоформах:

білий	7	біла	1	Біла хмара зупинилась над вікном — і в хаті посвітлішало [8, с. 78]
		білий	1	А може, тільки білий вечірній морок? [8, с. 79]
		білим	1	Мовби хустиною – білим димком / Батьківська хата зі мною прощається [8, с. 56]
		білі	3	Лічила ночі, чорні, ніби порошок, / І білі дні, що сяяли зі сходу [8, с. 108] <...>
		білу	1	А білу хмару крає вітер [8, с. 80]

Якісні прикметники, ужиті у формі вищого чи найвищого ступеня порівняння, подаються як словоформа:

вірний	3	вірний	1	Той вірний вогонь би довіку не згас [8, с. 30]
		вірними	1	до кінця були вірними [8, с. 110]

найвірніша 1 Із правоти / Земної, може, **найвірніша** [8, с. 76]

Для дієслів початковою формою є форма інфінітива.

Дієслова доконаного і недоконаного виду наведені як окремі словникові статті відповідно до свого місця за алфавітом:

кидатися 1 кидаюсь 1 Я **кидаюсь** на стогін – і нічим не можу їй зарадити [8, с. 78]

кинутися 3 кинувся 1 Так би й **кинувся** в прозор [8, с. 84]

кинувсь 1 **Кинувсь** розігнать їх [круків – О. Т.] – і не може [8, с. 34]

кинуть 1 **Кинуть** з нар, як з труни – / аж до хрусту в суглобі [8, с. 57]

Форми дієприкметників і дієприслівників подані як словформи відповідного дієслова:

заніміти 2 занімів 1 **Занімів** філософ [8, с. 41]

занімілі 1 Могильний сон страшної кам'яниці / Чатують **занімілі** вартові [8, с. 68]

та

замислитися 2 замислився 1 На пишному троні **замислився** Шах [8, с. 100]

замислившись 1 **Замислившись**, Шах тихо вийшов у сад [8, с. 100]

Початковою формою для займенників, що змінюються за відмінками, родами і числами, прийнято вважати форму чоловічого роду називаного відмінка, для займенників, що змінюються лише за відмінками, – форма називного відмінка, для зворотного займенника – форма родового відмінка.

Предметно-особові займенники *він, вона, воно, вони* подані окремим словниковими статтями.

Присвійні займенники *мій, моя, моє мої* та інші, подібно до прикметників, наведені в одній словниковій статті з реєстровим словом *мій*. При збігові словоформ у дужках наводиться початкова форма:

мій 62 мій 14 В **мій** чуб вплелася росяна трава [8, с. 95] <...>

мого (від *мій*) 1 Арканили ордою з **мого** степу [8, с. 3]

мого (від *моє*) 2 Так бережеш, галяво, / **Мого** дитинства літо [8, с. 72] <...>

мої 5 Залізо **мої** скроні не розкрає [8, с. 3] <...>

моя 12 З ними в горах / Ходила **моя** матінка по воду [8, с. 108] <...>

Прислівники, які не мають ступенів порівняння подані без граfi «Словоформа»:

вмить 2 І **вмить** / Їх регіт гучний вулицями летить! [8, с. 55]

Я – із хати, я **вмить** підкрався [8, с. 46]

Форми ступенів порівняння прислівників наведені як словформи:

мало 2 мало 1 І хоч збагнула, може, й **мало** (прислівник) [8, с. 38]

менше 1 Чим **менше** стало борошна в млині [8, с. 109]

Омоніми подані окремими словниковими статтями і позначено цифрами-індексами:

грати¹ 2 грати (Н. в.) 1 Щербатий брук, важкі лискучі **грати**, / Що витерлись (іменник) од дотику живих [8, с. 68]

грати (Зн. в.) 1 Як промінь, вириваюсь я крізь **грати** [8, с. 3]

грати² (дієслово)	5	грає	3	А вона – очима грає [8, с. 59] <...>
		гнали	1	Гнали роги / Мисливським покликом тривоги [8, с. 81]
		грають	1	На четвертий – в тулумбаси / Загриміло, грають флейти [8, с. 52]

Слова, яким властиве чергування початкового *в/у*, наведені в одній словниковій статті на літеру «В»:

вдвох / удвох	2	вдвох	1	Нам же вдвох , зрозумій [8, с. 96]
		удвох	1	Матуся й кладка ждуть удвох [8, с. 89]
вже / уже	28	вже	24	А вже луна іде з землі — в танці труни в ньому! [8, с. 98] <...>
		уже	4	Йди правдиво – хрест мій на тобі, / Як уже на світі б не велось! [8, с. 65] <...>
взяти / узяти	13	взяв	3	Взяв головошку та й поніс [8, с. 28] <...>
		узяти	1	Щоб смерть саму узяти на замки! [8, с. 68]

Прийменники *в/во/у*, *від/ од* і сполучники *з/із/зі* подані у словникових статтях «В», «Від» і «З» відповідно:

в / во / у	348	в	242	А будьте тут, люди добрі, як у себе в домі! [8, с. 99] <...>
		во	1	Не ридай мене, Мати, зрящи во гробі [8, с. 57]
		у	105	І та, у біднішому темнім убранні [8, с. 29] <...>
з / зі / із	131	з	88	А вже луна іде з землі – в танці труни в ньому! [8, с. 98] <...>
		зі	3	І з шепотом: «Моя вина» – димує зі споду [8, с. 71] <...>
		із	40	А може, завезли тебе в Тавриду / Із Генуї звойовники й купці [8, с. 44] <...>

Прислівники з відмінним кінцевим суфіксом *о/е*, але з однаковим значенням наведені в одній словниковій статті. Суфіксальні варіанти запропоновані як словоформи:

напевне / напевно	5	напевне	4	Напевне, й при моїй труні / Скрипіть їй – удовицею [8, с. 61] <...>
		напевно	1	Вона її, напевно, і не знає [8, с. 102]

Зворотні дієслова з відмінними кінцевими частками *ся/сь* подані в одній словниковій статті як словоформи:

вжахнутися	2	вжахнувся	1	Не те, щоб тлінного оскалу / Вжахнувся я [8, с. 76]
		вжахнувсь	1	Та я вжахнувсь , коли в душі лихий / Побачив зло – без цяточки сумління! [8, с. 103]

Сталі сполуки, що не зазнали трансформацій у поетичному тексті, наведені без можливих форм:

Бог зна	1	Бог зна якої ери [8, с. 28]

Трансформовані фразеологізми подані в початковій і видозміненій формах:

в землю западати	1	в землю ти б запала	1	в землю ти б запала зранку [8, с. 60]

У другій частині словника лексика, вжита в поетичній збірці «Червоне сонце Каєркана», згрупована за належністю до певної частини мови чи тематичної групи. У кожній виділеній групі наведена загальна кількість слів і кількість їх уживань

(кількість ужитих словоформ – для самостійних частин мови) у творах збірки (табл. 1).

Таблиця 1 – Частота вживання слів за групами

Назва групи		Загальна кількість слів	Загальна кількість уживань
Частота вживання	іменників	1171	2541
	прикметників	350	646
	числівників	15	64
	займенників	38	850
	дієслів	817	1430
	прислівників	198	502
	прійменників	28	922
	сполучників	34	831
	часток	31	405
	вигуків	13	52
	присудкових слів	7	23
	вставних слів	5	17
	власних назв	73	133
	сталих сполук	58	61

У кожній із виокремлених груп слова розміщені за спадом частоти їх уживання. У межах однієї кількісної підгрупи слова розташовані в алфавітному порядку. Наприклад:

світ 53
день 42
земля 29
трава 26
око 23
вітер 21
рука 21
час 20 та ін.

При оформленні омонімів цифри-індекси, подані в першій частині словника, збережені, як-от в іменниках:

*мати*¹ 14
*край*² 12 та ін.

Із метою уникнення сплутування значення слів до деяких із них у дужках наведено коментар відповідно до контексту вживання, наприклад: *ручка* (від *рука*), *Богдан* (Хмельницький), *Куліш* (Пантелеймон), *Тарас* (Шевченко) та ін.

Розглянутий матеріал підтверджує думку про те, що лексикон В. Борового – рухлива й динамічна система й заслуговує на детальне лексикографічне розроблення.

Окрім запропонованого частотного словника, вважаємо за можливе і необхідне створити словник метафоризованих сполучень віршової мови митця й у цьому бачимо продовження розпочатого нами дослідження.

Список літератури

1. Бук, С. Слов'янський досвід укладання частотних словників мови письменника / С. Бук // Проблеми слов'язнавства : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 60. – С. 217–224.
2. Лесюк, М. Теоретичні засади укладання словників мови письменників / М. Лесюк // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – Львів : Інститут українознавства імені І. К. Крип'якевича, 1996. – Вип. 3. – С. 189–200.

3. Перебийніс, В. С. Частотний словник / В. С. Перебийніс // Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський та ін. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. – Вид. 3-тє, зі змінами. – С. 822.
4. Пустовіт, Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття : семантико-функціональний аспект / Л. О. Пустовіт. – К. : Рідна мова, 2009. – 243 с.
5. Сологуб, Н. Словник мови письменників / Н. Сологуб // Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / Відп. ред. академік НАН України В. Г. Складенко. – К. Інститут української мови НАН України, 2007. – С. 133–138.
6. Тараненко, О. О. Мови письменника словник / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський та ін. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. – Вид. 3-тє, зі змінами. – С. 372–373.
7. Цимбалюк-Скопненко, Т. Українська авторська лексикографія : здобутки і перспективи / Т. Цимбалюк-Скопненко // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 3–14.
8. Боровий, В. Червоне сонце Каєркана / В. Боровий. – Х. : Майдан, 2014. – 118 с.

Телєжкіна Олеся Олександрівна, Національний фармацевтичний університет, кандидат філологічних наук, доцент (Харків, Україна).

O. O. Telezhkina

**FREQUENCY DICTIONARY OF WORD USAGE IN THE POETIC COLLECTION
BY VASYL BOROVYI “THE RED SUN OF KAYERKAN”: PRINCIPLES OF INDEXING**

The article deals with the basic principles of indexing a frequency dictionary of word usage in the poetic collection by V. Borovyi “The Red Sun of Kayerkkan”. The dictionary registry consists of common vocabulary, author’s neologisms and set expressions used in the analyzed texts. All words and phrases are arranged alphabetically.

Keywords: writer’s lexicography, frequency dictionary, dictionary registry, alphabetical order.